Аліна Балабай

КУЛЬТУРА ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ВІД РОЗКВІТУ ДО ЗАНЕПАДУ

Османська імперія – держава, заснована і керована династією Османів Османська імперія належала до типу степових імперій, але вона увібрала державницькі й культурні традиції завойованих земель, чим і приваблювала мандрівників, дослідників, істориків всіх епох та часів. Її могутність не може не зачаровувати, а культурні надбання цієї могутньої держави досі змушують затамовувати погляди туристів, які приїжджають на екскурсії до Туреччини і сьогодні.

Актуальність даної теми полягає в тому аби дослідити та висвітлити найяскравіші культурні елементи доби Османської імперії.

Через тюркське походження династії, Османську імперію в Європі та на Україні називали Туреччиною, її правителів – турецькими султанами, а підданців – турками. Самі підданці Османської імперії іменували себе «османли» (прибічники Османа), а свою державу – Девлет-і Алійє-і Османійє («Висока Османська держава») або скорочено Девлет-і Алійє («Висока держава»).

Турецька культура в XVI–XVII ст. розвивалася під впливом ісламу. Релігійні норми забороняли світську освіту (всі школи в Османській імперії існували тільки при мечетях). Коран не дозволяв митцям зображувати людей і тварин, бо намальований образ начебто міг відібрати душу. Але попри ці та інші заборони, в Османській імперії з’явились і цікаві наукові праці та літературні твори, і чудові пам’ятки архітектури та образотворчого мистецтва.

У тогочасній турецькій культурі можна вирізнити два періоди: від другої половини XV ст. до кінця XVI ст. – піднесення, а починаючи із XVII ст., занепад [1].

Визначальний вплив на розвиток освіти мав іслам. Школи (медресе) існували лише при великих мечетях і були покликані виховувати мусульманських богословів і суддів.

Ці навчальні заклади існували за рахунок вакфу (рухомого та нерухомого майна, доходи від якого йшли на релігійні та доброчинні цілі) й були складовою єдиного комплексу разом із мечеттю, притулками та іншими благодійними закладами. Інакше кажучи – медресе були самоврядним відділом у структурі вакфу. Викладачів медресе називали мюдерріс.

Перше османське медресе було засноване у 1331 р. Пізніше, після завоювання Стамбула, османський султан Мегмед Завойовник обернув вісім церков на медресе для восьми славетних вчених того часу, а побудувавши у 1463–1470 роках Мечеть Фатіх, заснував навколо неї ще

вісім медресе, відданих, у свою чергу, кожне іншим вченим.

Загалом османські медресе поділялися на дві великі категорії – харіч, що давали знання з арабської мови та інтелектуальних наук, і дахіль, де вивчалися релігійні науки. У XVI ст. один з найвеличніших османських султанів Сулейман I Пишний вніс важливі зміни в ієрархію медресе. Навколо мечеті, яку він збудував у Стамбулі у 1550–1556 роках, було відкрито чотири загальних медресе і два спеціалізованих – для вивчення науки про традиції Пророка та медицини. Падишах надав цим закладам найвищий ранг [3].

Сулейман I в цілому розвинув систему освітньої підготовки мусульманського духівництва. За час його правління зросла кількість початкових шкіл, де діти могли навчитися читанню, письму та фундаментальним принципам ісламу. Згодом за бажання та наявності здібностей учні могли продовжити навчання у вищих медресе – правових школах університетського рівня.

Зі стін медресе виходили улеми (у перекладі з арабської слово «ілм» означає «знання») – знавці богослов'я, історико-релігійного переказу та етичних норм ісламу, як теоретики, так і практичні діячі в галузі традиційних форм освіти, судочинства на основі шаріату та виконання обрядів. Цікаво, що улемами називали лише тих осіб, які відрізнялися своєю освітою та вченістю.

Улеми відігравали роль і тлумачів, і виконавців ісламського права. Зокрема, муфтії виконували обов'язки перших – були богословами правознавцями, яким надавалося право вирішували спірні питання, а кадії виконували обов'язки других – були духовними суддями. Крім того, вони самостійно стягували збори з населення за різноманітні юридичні акти, складання і засвідчення паперів [2].

За мусульманською теорією світська влада в державі була лише знаряддям для впровадження шаріату, тому улеми розглядали її як підпорядковану і робили все можливе, аби втілити цей постулат в життя. Щоб стати улемом, людина спочатку повинна була вивчати науки, тобто набувати знань, необхідних для правильного розуміння Корану. Згодом один з улемів мав підтвердити компетентність учня.

А от щодо наукових досягнень то тут їх було значно менше. Це пояснювалося, передусім, низьким рівнем розвитку освіти та домінуванням ісламу в усіх сферах науки і культури. В XVI ст. найбільш відомими вченими були Євлія Челебі та Хаджі Халіф. Учений і мандрівник Євлія Челебі написав «Книгу мандрів», в якій виклав власні враження від багатьох країн Європи, Азії та Африки. Хаджі Халіф створив працю «Дзеркало світу», в якій, спираючись на арабські та європейські джерела, описав будову Всесвіту.

Своєрідною також є історія османської мови. Літературна мова Османської імперії, незважаючи на те, що була тюркською в своїй основі,

приблизно на 80 % складалася з арабських та персидських слів. У цьому немає нічого дивного, адже в середні віки арабська мова була мовою релігії, науки, школи та адміністрації, а персидська (фарсі) справила свій вплив через високорозвинену художню літературу [3].

Піднесення турецької культури знайшло відображення насамперед у розвиткові літератури та образотворчого мистецтва. Другу половину XVI і XVII ст. вважали «золотим віком» турецької поезії. Чудовим поетом тієї доби був Мояла Махмуд, відомий під псевдонімом Абдуль Баки. Поширеним лейтмотивом тогочасної поезії стало уславлення радощів життя. Поет Ільяс Ревані у своїх творах вихваляв переваги легкого та безтурботного життя, побут і звичаї мешканців Стамбула, радощі кохання.

У часи занепаду Османської імперії набув поширення сатиричний жанр. Представники цього напряму висміювали життя панівних верств імперії, що бездумно сприяли її занепаду. У творах поетів, які писали для султана та його наближених, більше уваги приділялося вишуканості форми, ніж змістові віршів.

У турецькій прозі часів розквіту імперії набули поширення невеликі оповіді, анекдоти, усмішки, складені письменником Лямі. У своїх збірках він вперше помістив розповіді про Ходжу Насреддина. Цей сільський імам з його гострими жартами, поєднаними з добрим народним гумором, став у майбутньому відомим в усьому світі.

Османська архітектура набувала своїх обрисів протягом століть, у міру того, як маленький емірат перетворювався в імперію. Три джерела живили натхнення османів: арабський світ, що дав народження ісламу і головною архітектурною формою, властивою йому, – мечеті; перське сусідство: турки просувалися в бік Анатолії по території Персії, де виникли і розвинулися типи релігійних будівель, що стали невід’ємною складовою частиною релігійних архітектурних комплексів: медресе, богадільні і мавзолеї (тюрбе): візантійська спадщина, яка поступово, але все більш вселяла Османським монархам імперські ідеї [4].

Ця еволюція впливів призводить в кінцевому рахунку до з’єднання всіх цих форм, що відповідає потребам несформованого османського суспільства.

Арабський вплив виражається в мечеті з колонами – пряма спадщина арабо-мусульманських традицій, як місце зборів правовірних. У анатолійському до османському суспільстві, а потім і в османському від XIII ст. до XV ст., побудована в такому стилі мечеть, яка називається Улу Джамі («Велика мечеть»), знаходиться в центрі першої османської столиці Бурсі. Її монументальність підкреслена переходом дерев’яних опор в кам’яні, які поступово розсуваються, а простір між ними закривається куполами. Улу Джамі, побудована у 1399 р., має дванадцять опорних пілонів – треба було двадцять рівних по діаметру куполів, щоб накрити простір між ними і стінами. Через кілька років була побудована мечеть

Улу Джамі Едірне – другій столиці – згодом названа Ескі Джамі («Стара мечеть»), в якій вже тільки чотири колони і, відповідно, лише дев'ять куполів. Таким чином, видно, що будівництво мечетей еволюціонує від скорочення кількості куполів до покриття всієї споруди однієї півсферою [5].

В останні роки першої половини XV ст. османи придбали вже досить технічної майстерності, щоб створювати склепіння великих розмірів: над мечеттю в Едірне (1437–1447) і над мечеттю Фатіх в Стамбулі, побудованої відразу після взяття Константинополя, потім зруйнованої землетрусом і знову відбудованій в 1771 р., їх купола становлять відповідно 24 і 25 метрів в діаметрі; звід над мечеттю Селіма в Стамбулі, побудованої в 1552 р, також становить 24 метри.

Було б важко заперечувати, що на ці архітектурні пошуки, величезна і прославлена базиліка Святої Софії (діаметр куполу 31 метр, висота над землею 54 метра), побудована імператором Юстиніаном в 532 р. і завершена в 537 р., не мала впливу. В очах османів вона являє собою символ християнства і Візантійської імперії, що не має рівних за красою і величчю, тому архітектори б'ються в прагненні перевершити її або принаймні створити щось подібне.

Саме при Сулеймані Пишному (1520–1566) Османська імперія досягає розмірів, порівняних з імперією Юстиніана, а економічні та людські ресурси здатні дозволити повторити, вільно чи поволі, грандіозне звершення вже не як плазування наслідування, а як прийняття виклику. Для здійснення цієї ідеї султану представляється шанс в особі виключно талановитого архітектора Сінана (1489–1588), який протягом півстоліття керував усім імперським будівництвом [2].

Значного розквіту досягла в XVI ст. турецька архітектура. Султан Сулейман I приділяв особливу увагу зведенню у столиці своєї імперії нових мечетей, лікарень, фортець, мостів, караван-сараїв та інших будівель. Він намагався, як казали сучасники, перетворити візантійський Константинополь у Стамбул – справжнє серце Османської імперії. Розвиток турецької архітектури в той час був пов'язаний з діяльністю Коджа Симана – грецького архітектора, який перебував на службі в турецького султана. За своє напрочуд довге життя (1490–1588) він збудував 360 споруд. Найвідомішими серед них стали мечеті Шахзаде і Сулейманів у Стамбулі, мечеть Селіма в Едірне та ін.

Особлива увага приділялася зовнішньому вигляду будівель. Палаци, мечеті, лазні та інші громадські будівлі прикрашалися складним орнаментом, вирізьбленим по дереву та каменю. Заборона зображувати тварин і людей змушувала митців створювати складні орнаменти з геометричних фігур і рослин [3].

Для кожної з держав, для кожної епохи характерні свої особливості, в економіці, політиці, адміністративному устрої, а також культурі. Чим

відрізняється Культура від інших складових держави та процесу державотворення? На нашу думку тим, що культура це дуже глибоке та всеохоплююче поняття. До прикладу адміністративний устрій можна змінити, економіку можна перебудувати. А культура уже має свою історію, від неї не відмовляються, а лише наповнюють її та збагачують чимось новим. Від її першовитоків не відмовляються, а навпаки намагаються підтримувати, цінувати, надбання минулих поколінь. Тим вона і цінна для всіх народів. Культура кожного з народів – це свій власний ідентифікатор в сучасному глобалізованому світі. Так і культура часів Османської імперії гарно збережена та представлена в сучасній Туреччині. А населення цієї країни з гордістю несе свою історію і далі, це може слугувати прикладом для багатьох народів нашого світу.

Список використаних джерел

1. Галенко О. І. Османська імперія [Електронний ресурс] / О. І. Галенко // Енциклопедія історії України. – 2010. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe
2. Искусство Османской империи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.docsity.com/ru/iskusstvo-osmanskoy-imperii/1457300/.
3. Культура Османської імперії [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу: https://електронна-енциклопедія.укр/history/kultura-osmanskoyi-imperiyi.html.
4. Культурная жизнь Османской империи [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу: https://knowledge.allbest.ru/culture/3c0b65625b3bc68b5c43b89421316c37_0.html5.
5. Література як частина культури Османської імперії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrbukva.net/page,4,15807-Literatura-kak-chast-kul-tury-Osmanskoiy-imperii.html.

Анастасія Батракова,
Інна Рибачок,
Дар'я Хом'як

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ХІМІЇ ДО ПРИРОДООХОРОННОЇ РОБОТИ

Взаємодія суспільства і природи є найбільш актуальною проблемою сучасності, успішне вирішення якої залежить від рівня екологічної культури особистості та рівня громадської свідомості в цілому. Дослідження проблеми взаємодії людини і природи вимагає розкриття основних об'єктивних законів їх взаємовідносин, з'ясування структури та динаміки, процесу взаємодії суспільства і природи.